DEN ØKONOMISKE UDVIKLING I ISRAEL

GUNNAR VIBY MOGENSEN

Tre forhold taler for at interessere sig for den økonomiske udvikling i Israel. Det ene giver sig selv. De iøjnefaldende resultater med hensyn til såvel produktionens vækst som dens fordeling, der er opnået i Israel i de forløbne 14 år, er i sig selv opmærksomhed værd.

For det andet er Israel i de senere år gået ind i en intensiv bistandsvirksomhed til de nye selvstændige stater især i Vestafrika. En dansk indsats af samme relative størrelsesorden ville bl. a. kræve, at i gennemsnit over 2000 udenlandske stipendiater skulle være under uddannelse på læreanstalter og i erhvervene i Danmark. Israel er herigennem kommet til at udøve en indflydelse på mønstret i disse landes udvikling, som giver de israelske erfaringer særlig interesse.

Endelig har man i Israel for nylig forsøgt at besvare det også herhjemme aktuelle spørgsmål, hvorvidt det ud fra en kølig forretningsmæssig vurdering kan betale sig at investere de store beløb i uddannelse og forskning, der planlægges. Og man har haft så gode forudsætninger for at tage en sådan opgave op, at resultaterne også har interesse fra et dansk synspunkt.

Et privat forskningsinstitut (The Falk Project for Economic Research in Israel med Professor Don Patinkin som leder) og to officielle (Central Bureau of Statistics og Bank of Israel Research Department) har medvirket til, at der i dag foreligger et ret omfattende statistisk og økonomisk materiale at bygge på. Således har man forsøgt at give tal for den menneskelige faktors betydning for væksten i produktionen. Der foreligger to uafhængige forsøg på at kvantificere, hvor stor en del af produktionsfremgangen i 1950'erne, der skyldes større indsats af arbejde og kapital, og hvor stor en del man derfor omvendt tør tilskrive stigende produktivitet, ligesom det nævnte Falk Project i en netop offentliggjort rapport har søgt at give så klare tal for forrentningen af den kapital, der er investeret i uddannelse, at de kan sammenlignes med forrentningen af enhver anden pengeanbringelse.

BEFOLKNING OG IMMIGRATION

Som en indledning til en gennemgang af disse forhold vil det være nødvendigt først at gøre kort op med et synspunkt, som undertiden mere eller mindre stiltiende har været forudsat i omtaler af udviklingen i Israel.

Selv om man i den nyere vækstlitteratur behandler raceproblemet med stor forsigtighed – formentlig tildels som en reaktion mod de sidste årtiers overdimensionerede racedebatter – antyder man dog en vis forbindelse mellem den biologiske udvikling, der kommer til udtryk i opdelingen ældre-yngre racer, og den kulturelle (i betydningen: civilisationens) udvikling. Med de forbehold, der endnu ligger i det statistiske materiales utilstrækkelighed, fremhæves det således i Thorkil Kristensen and Ass.: *The Economic World Balance*[1]) som slående, at de racemæssigt ældste grupper (som buskmænd, Congo-pygmæer, andamanere, negritoer, australnegre og tasmaniere) var og ofte stadig er primitive jægere og samlere, mens de højeste civilisationsformer er nået af de yngste racer (de mongolide og de kaukasiske), som har udviklet skrivekunsten, teknologien, videnskaben, kunsten, arkitekturen m. v.

Man har sluttet[2]), at jøderne er i besiddelse af sådanne racebiologisk givne dispositioner for økonomisk udvikling, og følgelig måtte racebiologien trækkes med ind i forklaringen af de økonomiske resultater i Israel.

Rent bortset fra hvilke kommentarer man i øvrigt kunne knytte til spørgsmålet, er der imidlertid tale om et skinproblem. Nyere forskning inden for såvel antropologien som arkæologien har vist, at det er illusorisk at regne de jødiske befolkningsgrupper i og uden for Israel som hørende til én race i biologisk forstand[3]). At man så på den anden side kan påvise en sammenhæng mellem milieupåvirkninger hos de jødiske mindretal i Europa og den senere sociale og økonomiske udvikling i Palæstina og Israel[4]), er et interessant forhold, der falder uden for denne fremstillings rammer.

Derimod er det af interesse for det følgende at pege på visse hovedtendenser i udviklingen i relation til arbejdsstyrken i Israel. Befolkningstallet i Israel var pr. 1. januar 1960 2.087.000. Heraf var 1.859.000 jøder mod 650.000 ved statens oprettelse d. 15. maj 1948. Denne stigning skyldes foruden det naturlige fødselsoverskud den meget betydelige immigration. Antallet af immigranter pr. 1000 jødiske indbyggere lå i 1949, 1950 og 1951 på henholdsvis 266, 154 og 132. Til sammenligning tjener, at indvandringen i USA aldrig har ligget over ca. 17 pr. 1000 indbyggere. I alt er netto godt 850.000 jøder indvandret i Israel i løbet af disse 11–12 år, fordelt med hovedvægten på de tre nævnte år, et fald med lavpunkt i 1953 og en ny, moderat stigning omkring 1957.

Den økonomisk aktive del af befolkningen omfattede i 1959 711.100

---

[1]) Kbh. 1960, s. 85 ff.

[2]) F. eks. Werner Sombart i *Die Juden und das Wirtschaftsleben,* Leipzig 1911.

[3]) Jvf. f. eks. oversigten over de sidste 50 års forskning i så henseende i Henry L. Shapiro: *The Jewish People, A Biological History,* UNESCO, Paris 1960.

[4]) F. eks. Karl Kautsky: »Rasse und Judentum«, *Die Neue Zeit,* no. 20, 1914.

personer eller ca. 39 pct. af hele den jødiske befolkning. Tallet ligger lavere end tallene for de fleste vesteuropæiske lande, ligesom det repræsenterer et fald fra et niveau omkring 45 pct. i 1948. Dette må især ses på baggrund af det skift i masseindvandringens struktur over mod afro-asiatiske grupper, der er sket siden først i 1950'erne. Det gælder for immigranterne fra Den nære Orient og Nordafrika set i forhold til de europæiske kolonister i Israel, at fødselstallet var næsten dobbelt så stort og stort set vedblev at være det, mens tallene for dødeligheden hurtigt faldt efter ankomsten til Israel. Begge dele trækker aldersfordelingen i retning bort fra de produktive aldersklasser. Ligeledes modvirkedes disse immigranters optagelse i arbejdsstyrken af deres lave uddannelsesniveau; gennemsnitlig 75 pct. af dem havde ikke fuldendt en underskoleuddannelse, rent bortset fra, at kun en brøkdel af dem ved ankomsten forstod landet sprog – hebraisk. Endelig påvirkedes arbejdsstyrken af det forhold, at de kvindelige immigranter af ikke-europæisk oprindelse som følge dels af de mange børnefødsler, dels af tradition og et ekstraordinært lavt uddannelsesniveau (6 ud af 10 havde aldrig gået i skole overhovedet) kun i ringe omfang er gledet ind i den økonomisk aktive del af befolkningen.

NATIONALPRODUKT OG INDKOMSTFORDELING

Israels økonomi var i 1948 især præget af kampene mod de arabiske nabostater, af landbrugsproduktionens stagnation som følge dels af århundreders erosion og udtørring, dels af ca. 725.000 overvejende jorddyrkende araberes udvandring, og endelig af den arabiske blokades virkninger på udenrigshandelen og dermed på industrialiseringen. Heroverfor stod behovet for at skabe beskæftigelse ikke alene for de bosiddende jøder, men også for de store befolkningsgrupper, tildels fra teknisk tilbagestående lande, som immigrationen førte til landet[5]).

Israels samlede areal er 20.700 km² – altså stort set som Jyllands syd for Limfjorden – hvoraf 445 km² udgøres af Det døde Hav og Tiberiassøen. Det er fordelt på et irregulært formet, snævert landområde, der følger Middelhavet knapt 200 kilometer, og som vider sig ud i nord i Galilæas højland og i syd i Negev-ørkenen, der dækker omkring halvdelen af det samlede areal. Ca. 1/5 af landet er opdyrket, fortrinsvis kystsletten midt i landet, der på sit smalleste sted fra den jordanske grænse til havet kun er ca.

[5]) Da de ikke-økonomiske problemer i tilknytning til masseimmigrationen i Israel såvelsom de politiske og militære spørgsmål i statens første år er behandlet tidligere i artikler i dette tidsskrift, vil de ikke blive nærmere belyst her.

(Se således Erik Reske-Nielsen: »Israel og de arabiske stater«, 1955, nr. 1, Preben Dollerup: »De israelske partier og den religionspolitiske kamp 1948–1956«, 1956, nr. 4 og Herbert Pundik: »Israel fra 1948 til 1958«, 1958, nr. 1–3.

Israels bistandsvirksomhed i Afrika belyses bl. a. i Arnold Rivkin: »Israel and the Afro-Asian World«, *Foreign Affairs,* vol. 37, no. 3, april 1959.)

20 km bredt, samt dalene langs Kishonfloden (Yizreeldalen øst for Haifa) og Jordanfloden. Klimaet er subtropisk med lange, tørre somre. I den nordlige del af landet er den samlede regnmængde som i Danmark, men den er koncentreret i 3–4 vintermåneder. I Negev ligger regnmængden på ca. 1/4 heraf, og den største del af denne landsdel er uopdyrket ørken.

Israels bestræbelser på at opbygge et effektivt landbrug er derfor ikke beskrevet med en henvisning til det enestående sociale og politiske fænomen, de israelske fælleslandbrug – de såkaldte kibbutzer – udgør. Genopdyrkningen af de forsømte arealer har været betinget af opbygningen af et omfattende vandingssystem, der allerede i de første faser har krævet store finansielle og politiske omkostninger. Mens de fleste overrislingssystemer indtil statens oprettelse var regionale og med en enkelt undtagelse kun anvendte oppumpet grundvand, omfattede anden fase i vandingsprojektet – fra 1948 til 1960 – overrislingsanlæg i tilknytning til de tre floder Jordan, Kishon og Yarkon (øst og nord for Tel Aviv); det sidste projekt omfatter rørledninger til landbrug i det nordlige Negev, mellem Gaza og Beersheba. Tredie fase er under konstruktion og ventes afsluttet omkring 1968. Den omfatter bygningen af en 108 tommers kombineret kanal og tunnel, der fra et punkt lige nord for Tiberiassøen skal føre en væsentlig del af Jordanflodens vand ned til det nævnte Yarkon-system, som samtidig skal udvides til ørkenområderne sydvest og nordvest for Beersheba. Det er især denne 3. fase, der har medført nye politiske spændinger i forholdet til de arabiske nabostater, ligesom den har øget omkostningerne ved udvidelser af overrislingssystemet. En kunstig vanding i denne målestok er, i modsætning til hvad der gælder mange andre steder (cfr. f. eks. Assuanprojektet i Ægypten) stærkt energiforbrugende, specielt fordi hovedkilden Jordan f. eks. ved Tiberiassøen ligger ca. 200 meter under havets overflade.

Disse bestræbelser i forbindelse med store investeringer også i maskiner og jordforbedringer, nyoprettelse af mange kooperative brug til nye indvandrere samt den kraftige vækst i hjemmemarkedets efterspørgsel som følge af befolkningsforøgelsen medførte en betydelig stigning i produktionen af landbrugsvarer. Udtrykt i 1948-priser steg landbrugsproduktionens værdi fra et årligt gennemsnit på 72,6 mill. israelske pund i perioden 1950–1953 til 187,9 mill. £ for høståret 1958/59.

Der er i dag opnået selvforsyning for mange varers vedkommende. I de allerseneste år er produktionen endog løbet fra efterspørgselen. Bl. a. på grund af afstanden fra det europæiske marked har den udenlandske efterspørgsel – når bortset fra citrusproduktionen – ikke været af større betydning, og Israel er i dag allerede langt inde i et system af produktionsreguleringer, subsidier og importforbud for landbrugsvarer.

Den industrielle ekspansion i Palæstina under den 2. verdenskrig, der var en følge af landets centrale geografiske og strategiske position i forhold

til krigsskuepladserne (især motorolier, petroleum, cement, tekstil- og lædervarer samt øl og cigaretter), kunne ikke fortsættes efter 1948 som følge af den arabiske boykots lukning af netop de nærliggende markeder, der havde givet landet store relative transportfordele[6]). Yderligere findes industrielle råstoffer kun i form af visse mineraler og metaller i Negev-ørkenen (potaske, fosfater, kaolin, brom og kobber m. v.), og omkostningerne ved energiproduktionen, der stort set må baseres på importeret brændsel, er høje. Arbejdskraften var i årene lige efter statens oprettelse højt kvalificeret, men dyr f. eks. i forhold til de øvrige mellemøstlige lande, og et vist fald i lønudgiften i forhold til kapitaludgifterne i de senere år hang sammen med den nævnte strukturelle forskydning mod ufaglærte og forholdsvis ukvalificerede arbejdere af afro-asiatisk oprindelse. Finansieringsudgifterne er re-

TABEL 1.

Den mængdemæssige udvikling i produktionen af en række udvalgte industriprodukter i Israel 1950–60

	Enhed	1950	1952	1954	1956	1958	1959	1960
El-forbrug a)								
I alt	Mill. kwt.	464	669	896	1204	1496	1665	...
Til vanding	»	85	140	201	255	371	365	...
Til industriformål	»	141	177	270	402	532	630	...
Potaske	1000 t.	–	–	18,3	45,4	107,2	104,8	...
Fosfater	»	...	...	58,2	114,6	209,5	204,7	...
Svovlsyre	»	...	...	43,7	73,3	108,7	118,7	...
Cement	»	380	446	556	613	713	781	...
Glas	1000 m^2	...	...	...	22,5	32,0	28,7	36,8
El. måleapp. og akkumulatorer	1000 stk.	...	...	...	93,7	91,3	102,9	124,8
Bomuldsgarn	1000 t	...	...	...	5,5	8,6	9,2	10,4
Gummidæk	»	–	...	3,8	4,6	6,4	8,0	9,9
Citrusjuice	Mill. liter	...	...	11,3	14,5	15,1	23,9	31,7
Vin	»	...	3,8	3,1	9,1	15,6	20,6	...

a) Tallene for 1950, 1952 og 1954 er excl. nogle mindre værker.

Kilder: *Statistical Abstract of Israel 1959/60* og *Statistical Bulletin of Israel*, Part E, vol. XI og XII, 1960.

[6]) Den arabiske handelsblokade er organiseret via et sekretariat under den arabiske liga og har sit hovedkvarter i Damascus; dens formål er at påvirke virksomheder og enkeltpersoner til at undlade at investere i eller handle med Israel. Dens virkninger har dels umiddelbart været at afskære Israel fra de arabiske markeder, dels løbende at påføre den israelske udenrigshandel højere omkostninger, for eksempel i form af udgifter til vejtransport gennem Negev-ørkenen til Eilat (fordi Suez-kanalen er lukket for alle israelske ladninger), til olietransporter over Atlanten fra USA og Venezuela (fordi de fleste mellemøstlige lande nægter at levere til firmaer, der distribuerer i Israel), til høje fragter på israelske skibe, der ofte har kapacitetsvanskeligheder (fordi udenlandske rederier, der anløber israelske havne, kommer på den såkaldte »arabiske sorte liste«, hvorefter de ikke mere kan sejle på arabiske lande) eller som følge af det arabiske forbud mod at f. eks. luftfartsselskaber og automobilfabrikker, der har filialer i Israel, opererer i arabiske lande (i de senere år har f. eks. Renault opgivet sin afdeling i Israel).

lativt større end i mange andre landes industrier, bl. a. på grund af konkurrencen med investeringerne i landbruget og som følge af, at den lange afstand til leverandørerne af importerede produktionsfaktorer sammen med en ringe »bredde« i industrisektoren gør det nødvendigt for de israelske fabrikanter at ligge med store lagre af halvfabrikata og reservedele.

Den stigning i industriproduktionen, der bl. a. har givet sig udslag i en 4-dobling af det industrielle forbrug af el-kraft fra 1950–1959, jvf. tabel 1, må da også ses på baggrund af en meget intensiv investeringsvirksomhed.

Selv om det også har spillet en rolle, at regeringens politik over for industrisektoren især i de senere år har været præget af beskyttelsesforanstaltninger, liberale afskrivningsregler og en lempelig monopollovgivning, og selv om industriproduktionens vækst især i femåret 1955–1960 (ca. 55 pct.) har relation til de gode afsætningsvilkår under de sidste års højkonjunktur i Vesteuropa, må det naturligvis have spillet en afgørende rolle, at bruttoinvesteringernes andel af det samlede beløb, Israel havde til rådighed til forbrug og investering, fra 1950 til 1060 har ligget på et niveau lige over 20 pct. Den tilsvarende andel var f. eks. i 1959 for så højt udviklede lande som England og Frankrig henholdsvis 16 og 18 pct. Sætter man investeringerne i relation til bruttonationalproduktet, bliver Israels relative placering endnu højere, idet landet i denne tiårsperiode har opretholdt et importoverskud svarende til ca. 1/5 af bruttonationalproduktet.

Dette har været muligt som følge af betydelige lån- og gaveydelser fra den internationale jødedom og USA's regering samt erstatningsbetalinger fra Vesttyskland til privatpersoner og regeringen i Israel. Som illustration kan det anføres, at importen i 1960 på 694 mill. dollars oversteg eksporten med 341 mill. dollars. Posten »ikke-indtjente overførsler« på betalingsbalancen androg samme år 300 mill. dollars, svarende til godt 140 dollars per capita. (Den nævnte Thorkil Kristensen-kilde anslår, at godt 70 pct. af verdens befolkning i 1955 havde en nettofaktorindkomst svarende til ca. 100 dollars per capita, som under de givne forudsætninger antages maksimalt at kunne hæves til 145 dollars per capita i 1980).

Den samlede virkning af væksten i arbejdsstyrken, kapitalapparatet og produktiviteten fremgår af *tabel 2,* hvorefter den årlige gennemsnitlige vækstrate for bruttonationalproduktet i faste priser per capita var 6,0 pct. for perioden 1954–1958, og altså betydeligt højere end niveauet i de fleste ikke-kommunistiske lande.

Det må naturligvis have særlig interesse i Israels tilfælde at undersøge, hvorledes denne velstandsstigning er blevet fordelt. Såvel eliten i den tidlige zionisme som i den praktiske organisation af koloniseringen i mandattiden var socialistisk orienteret, og den israelske stat har siden dens oprettelse været ledet af overvejende venstreorienterede regeringer. I 1948 var der ikke alene utvivlsomt en udbredt uvilje i befolkningen mod ønsker om højere

TABEL 2

Nationalindkomst og årlig vækstrate

	Nettonationalindkomst pr. indb. 1956, i US-dollars a)	Procentvis gnstl. årlig vækstrate for bruttonational-produktet 1954–1958 pr. indb. b)
Israel.....	596	6,0
USA.....	2.031	0.8
England.....	900	1,2
Norge.....	849	1,5
Argentina.....	426	0,5
Italien.....	380	4,8

a) »Net national product at factor cost«. Israel excl. den ikke-jødiske befolkning.
b) Bruttonationalproduktet i faste priser.

Kilder: *UN: Yearbook of National Accounts Statistics 1960* og Don Patinkin: »The Israel Economy: The First Decade« i *Falk Project: Fourth Report*, Jer. 1959.

levestandard og formuebesiddelse; også i praksis havde den socialistiske tendens domineret udviklingen før statens oprettelse: Al jord var på det offentliges hænder, landbruget var domineret af fællesbrugene, og de fleste større virksomheder var i realiteten under statens, fagbevægelsens eller kooperationens kontrol[7]).

Det fremgår da også af *tabel 3*, at indkomstfordelingen i Israels bymæssige befolkning i 1954 var betydelig mindre skæv end f. eks. i USA, England eller Sverige. Således indtjente den »fattigste« halvdel af indkomstmodtagerne knapt 30 % af de samlede personlige indkomster i Israel mod kun henholdsvis 25 og 23 % i England og USA (i 1952). Særlig udtalt var tendensen mod en jævn indkomstfordeling i Israel for den tiendedel, der havde de højeste indkomster; de indtjente i Israel 22,7 % af de samlede indkomster mod henholdsvis 30 og 31 % i England og USA.

Det skal bemærkes, at den israelske procentfordeling som anført i tabellen kun omfatter bybefolkningen, svarende til godt 4/5 af den samlede befolkning, idet der ikke foreligger anvendelige indkomstopgørelser for landdistrikterne. Det er usikkert, hvorledes en inkludering af denne sidste femtedel af befolkningen ville påvirke billedet af indkomstfordelingen. På den ene side er en del af de senere års afro-asiatiske immigration som nævnt blevet dirigeret til landbrugsområder, hvilket taler for, at man ville få en mere ulige fordeling. På den anden side ville det bringe medlemmerne af de kollektive landbrug med ind i billedet.

Det er formentlig næppe muligt at finde kvantitative udtryk for kibbutzmedlemmernes »indkomstforhold«, der lader sig sammenligne med det

7) En god oversigt over den økonomiske udvikling i Palæstina op til det britiske mandats ophør i 1948 gives i Nathan, Gass and Creamer: *Palestine: Problem and Promise, An Economic Study*, Washington 1946.

TABEL 3

De personlige indkomsters fordeling i Israel 1954 og 1957/58 samt i nogle udvalgte lande (procentvis fordeling). a)

Gruppe	Israel b)		Sverige (1958)	England (602)	USA (1952)
	1954	1957/58			
Laveste tiendedel.....	2,5	1,6	1,6	2	1
2. »	4,5	3,3	2,9	3	3
3. »	6,3	5,0	4,1	5	5
4. »	7,6	7,0	5,9	7	6
5. »	8,7	8,9	7,7	8	8
6. »	9,5	9,3	9,8	9	9
7. »	10,4	10,7	11,5	10	10
8. »	12,5	12,6	13,6	12	12
9. »	15,3	17,5	15,9	14	15
Højeste tiendedel.....	22,7	24,2	27,0	30	31
Total.....	100,0	100,0	100,0	100	100

a) Tabellen udtrykker, hvor stor en del af de samlede personlige indkomster (altså indkomsterne *før* den direkte skat er betalt). der indtjentes af den tiendedel af indkomstmodtagerne, der havde de laveste indkomster, henholdsvis den tiendedel, der havde de næstlaveste indkomster etc.
b) Kun bybefolkningen, svarende til ca. 83% af den samlede befolkning; jvf. iøvrigt teksten.
Kilde: Giora Hanoch: »Income Differentials in Israel« i den nedenfor nævnte *Falk Project: Fifth Report.*

øvrige samfunds indkomster. Blandt andet ville medlemmerne selv blandt deres »indkomster« regne immaterielle værdier – f. eks. værdien af at leve i et samfund så tæt op ad det totale fællesskabs idé, at der næppe i praksis gennem længere tid har været opretholdt et tilsvarende, de kommunistiske lande ikke undtaget[8]).

Derimod vil et skøn over visse forhold som f. eks. arbejdstidens længde, ernæringstilstanden, boligstandarden og uddannelsen – der er afgjort bedre end f. eks. hos store dele af de afro-asiatiske immigranter i byerne – samt over disse goders fordeling nok berettige til at regne med en mindre skæv total indkomstfordeling, hvis kibbutzerne medtages.

Det fremgår imidlertid endvidere af tabel 3, at der er sket en relativ

[8]) På kibbutzerne *Mishmar Haemek* og *Gan Schmuel* i Nordisrael, hvor artiklens forfatter opholdt sig i nogle uger i 1960, er der formelt ingen og reelt få »indkomstforskelle«. (Kibbutzerne har et samlet medlemstal på ca. 1400; pr. 31.12. 1959 levede der ifølge *Statistical Abstract of Israel* ialt 77.890 mennesker i kibbutzerne.)

Formelt yder enhver efter evne og modtager efter behov. Penge omsættes ikke, idet kibbutzen stiller sove- og opholdsrum, måltider, tøj og fodtøj, nydelsesmidler, lægehjælp, alderdoms- og sygepleje, vaskeri, systue, bibliotek, foredrag, film, koncerter, teaterforestillinger, svømmebasin, udflugtsmuligheder, 14 dages årlig ferie ved havet, 60 israelske pund (ca. 180 danske kroner) til lommepenge f. eks. til ferie m. v. til rådighed for medlemmerne uden diskriminering efter andet end de behovsforskelle, der ligger f. eks. i vedkommendes alder, arbejdets art etc.

Reelt er der tale om en vis, men ret ubetydelig, diskriminering efter det enkelte medlems opholdstid i Israel, deltagelse i pionerarbejdet og eventuelle udmærkelser inden for militæret eller inden for det politiske apparat, kibbutzen er tilsluttet – for de nævnte kibutzers vedkommende Hashomer Hazair under Mapam-partiet.

forskydning i indkomststrukturen opad i de senere år; således faldt den laveste femtedels andel fra 7,0 til 4,9 % af den samlede indkomst fra 1954 til 1957/1958. Denne udvikling må ses på baggrund af de lavtlønnede afro-asiatiske immigranters større vægt i befolkningen, knapheden på faglærte arbejdere og teknikere under industriens ekspansion og det skift fra en fordelings- til en vækstbetonet økonomisk politik, som formentlig især masseimmigrationen og konkurrencen med de mere progressive blandt de arabiske stater har fremtvunget.

PRODUKTIVITETEN OG VELSTANDSSTIGNINGEN

Når man derpå spørger efter, hvor stor en del af velstandsstigningen, der kan tilskrives øget produktivitet, må det naturligvis indrømmes, at der kun kan blive tale om ret grove skøn. Området omkring samlede produktivitetsmålinger for en hel samfundsøkonomi er stadig forholdsvis uudforsket, og de betydelige krav til de forskellige landes statistik i så henseende er sjældent opfyldt.

Betragter man virkningen af øget produktivitet som den del af fremgangen i produktionen (output), der ikke kan forklares ved de øgede mængder arbejde og kapitalindsats (input), kommer vanskelighederne især frem ved skønnet over input. Et kendt eksempel på den usikre skillelinie mellem input af kapital og de øvrige faktorer, der påvirker output, er de såkaldte kundskabsinvesteringer, der i form af skole- og undervisningsbygninger i øvrigt bliver inkluderet i kapitalapparatet. Men er deres form husleje til helt samme formål i andre bygninger (eller lærerlønninger eller bogkøb), bliver de registreret på løbende konti hos det offentlige eller private personer – og altså som nationalt forbrug. Uden at komme nærmere ind på de øvrige teoretiske og praktiske vanskeligheder ved sådanne produktivitetsmålinger skal det nævnes, at de i øvrigt især samler sig omkring sammenvejning af kapitalapparatets enkelte dele og bestemmelsen af den faktiske kapacitetsudnyttelse til enhver tid.

Der foreligger fra de senere år som nævnt to undersøgelser af den israelske økonomis effektivitet. Den ene er foretaget i tilknytning til en Bank of Israel-undersøgelse af udviklingen i kapitalapparatets størrelse af *A. L. Gaathon*[9]), den anden for Falk Project of *Don Patinkin*[10]). Bortset fra, at A. L. Gaathons undersøgelse går frem til og med 1959 (mod 1958 i Don Patinkins undersøgelse), er der især den forskel mellem dem, at Don Patinkin har analyseret stigningen i produktionen ud fra oplysninger om de marginale ændringer i indsatsen af arbejde og kapital, mens Gaathon til sin

[9]) A. L. Gaathon: *Capital Stock, Employment and Output in Israel 1950–1959*, Bank of Israel Research Department, Special Studies no. 1, Jerusalem 1961.

[10]) Jvf. kildehenvisn. ved tabel 2.

rådighed har haft tal for hele kapitalapparatets udvikling, der gjorde sammenligninger mellem totalstørrelserne fra år til år mulige.

Fremgangsmåden er i øvrigt i korte træk hos Gaathon denne, at tallene for arbejdsindsatsen er beregnet ud fra den til enhver tid beskæftigede, civile arbejdsstyrke, målt i helårsarbejdere, mens indsatsen af kapital er vurderet ud fra et skøn over udviklingen i det samlede kapitalapparat excl. fast ejendom til beboelse. Som mål for produktionen er anvendt stigningen i nettofaktorindkomsterne eksklusive faktiske og beregnede boliglejer. Hos Don Patinkin beregnes arbejdsindsatsen i den pågældende periode ved at multiplicere nettofaktorindkomsten pr. civilt beskæftiget person i periodens udgangsår med forøgelsen i antallet af civilt beskæftigede over perioden. Kapitalens bidrag er simpelthen beregnet som $7^1/_2$% af periodens akkumulerede nettoinvesteringer i faste priser.

Omregnet, så begge analysers resultater udtrykker den procentdel af væksten i produktionen, der kan tilskrives øget produktivitet, får man følgende tal for den israelske økonomis effektivitet 1950–1959:

TABEL 4

Produktivitetens procentvise andel i produktionsstigningen

Gaathon.	
1950–1959.....	18,9
1950–1952.....	Faldende produktivitet
1952–1955.....	44,4
1955–1959.....	24,7
Don Patinkin.	
1950–1958.....	29,7
1950–1953.....	Faldende produktivitet
1953–1958.....	53,1

Kilde: Jvf. teksten.

Det fremgår af tabellen, at 20–30 % af den reelle vækst i produktionen fra 1950 til 1959 kan tilskrives »øget effektivitet«. Hvorvidt Gaathons skøn på 18,9 % eller Don Patinkins på 29,7 % ligger nærmest de faktiske forhold, er det vanskeligt at udtale sig om.

Sandsynligvis betyder det noget, at Gaathon har medtaget året 1959. Når produktivitetsændringer er ændringer i produktionen pr. input-enhed, må de fundne tal også inkludere ændringer i kapitalens sammensætning. Hvis kapitalapparatet vokser som følge af investeringer med en lang »modningstid« (f. eks. kundskabsinvesteringer, transportanlæg, vandingsprojekter på lands-plan m. v.), vil den samlede capital-output ratio og dermed den samlede input-output ratio gå op og de fundne resultater for »produk-

tiviteten« gå ned. Der synes netop i 1958 og 1959 at være sket en sådan forskydning i kapitalapparatets struktur; mens værdien i faste priser af det samlede kapitalapparat excl. boliger steg med 20,1 % fra 1957 til 1959, var stigningen 35,2 % for investeringsgruppen »services«, der her includerer f. eks. Hebrew University i Jerusalem, Den tekniske Højskole i Haifa, Weizmann-instituttet m. v. i Rehovot o. a.

Der foreligger ikke muligheder for nøjere at sammenligne den israelske økonomis produktivitet med lande i tilsvarende omstændigheder. Man kan ganske vist f. eks. omregne Gaathons tal foran, så de viser den procentvise årlige produktivitetsstigning – for perioden 1950–59 gennemsnitligt 2,1 % – og sammenligne med den gennemsnitlige årlige stigning i USA gennem det sidste halve århundrede på ca. halvanden procent, men med de to landes forskellige forudsætninger in mente har sammenligningen ikke megen værdi.

Derimod viser tabellens opdelinger på kortere perioder store svingninger i produktivitetens betydning, som giver et billede af en ret klar udviklingstendens. Den øgede indsats af arbejde og kapital i 1950'ernes første år er mere end nok til at forklare stigningen i produktionen og produktiviteten er altså faldende. Dette må naturligvis også ses på baggrund af problemerne omkring immigranternes absorption, der bl. a. gav sig udslag i stærke prisstigninger, i kontrol- og rationeringssystemer, der havde uheldige virkninger på prisstruktur og faktorallokation samt i arbejdsløshed m. v. Efter 1952 mistede disse faktorer efterhånden deres betydning, hvorefter den menneskelige faktor kunne virke i det omfang, man ville forvente ud fra det industrielle klima, der allerede var skabt i mandattiden, og den tekniske viden, de europæiske indvandrere repræsenterede.

FORRENTNINGEN AF INVESTERINGER I UDDANNELSEN

I Det økonomiske Sekretariats »Undervisningsbyggeri og Lærerbehov 1961–1980«, der udkom i januar 1962, hedder det om det synspunkt at betragte uddannelsesomkostninger som investeringsudgifter, der giver udbytte, at »Den samfundsmæssige forrentning af investeringer i uddannelse og forskning kan ikke gøres op i kroner og ører, eller sagt på en anden måde: en nøjere talmæssig sammenhæng mellem et lands økonomiske udvikling og dets uddannelses- og forskningsmæssige indsats kan ikke påvises statistisk – i hvert fald ikke med det materiale, der for øjeblikket står til rådighed« (s. 7).

Dette er imidlertid som nævnt netop, hvad man har forsøgt i Israel, og selv om de fundne resultater bør tages med tilbørligt forbehold, vil de muligvis kunne have interesse for den videre diskussion om de kommende års investeringsprogrammer på dette område.

Udgangspunktet i Israel var en analyse foretaget af økonomen Yehuda

Grunfeld af udviklingen i den samlede »kundskabskapital« (her opfattet som værdien i penge af de akkumulerede investeringer i den samlede befolknings uddannelse)[11]). Analysen viste svingninger i et index for »kundskabskapitalen per capita«, der bortset fra en vis faseforskydning overraskende tæt fulgte de i sidste afsnit omtalte svingninger i produktivitetens betydning for væksten. Indexet faldt i årene efter 1950 som følge af masseindvandringen, nåede et vendepunkt omkring 1955 og steg derpå igen så forholdsvis jævnt, at niveauet fra 1950 endnu ikke var nået i 1958.

Derpå satte Falk Project sig for at søge at beregne egentlige udbytteprocenter for disse investeringer[12]). Selv om det primært er af interesse fra et dansk synspunkt at hæfte sig ved det principielle i disse beregninger, vil nogle af de israelske tal blive trukket frem til slut i dette afsnit.

Vil man betragte udgifter til uddannelse som investeringer i personer, kan man beregne udgifter, indtægter og forrentning ud fra to synspunkter – det samfundsmæssige og det private. Fra en samfundsmæssig synsvinkel er man interesseret i det udbytte, kundskabskapitalen giver hele økonomien under ét. Følgelig må man på udgiftssiden opregne alle økonomiske ressourcer, der anvendes til uddannelse, uanset deres ejendomsforhold, og på indtægtssiden må medtages alle indkomstdele, der kan tilbageføres til sådanne investeringer, uanset hvem indkomstmodtagerne er. Fra den enkeltes synspunkt er der den komplikation, at man formentlig aldrig vil nå dertil, at kun økonomiske overvejelser afgør valget af erhverv og uddannelse. Men forudsætter man, at den fremtidige indtjening og dermed altså rentabiliteten spiller den største rolle, kan man også her gennemføre en profitberegning, idet man nu udelukkende holder sig til den enkeltes direkte udgifter til uddannelsen og senere indkomst.

I praksis er der især tre modifikationer at tage hensyn til. For det første må man formentlig på forhånd begrænse begrebet »uddannelse« således, at man helt ser bort fra den uddannelse, der opnås ved selvstudier og ved akkumulation af faglig kunnen, idet et forsøg på måling her ville have ringe mening. For det andet nødvendiggør mangel på oplysninger om »livsindkomster« for hver enkelt person, at man må se bort fra, at såvel indkomster som udgifter ved uddannelse er pengestrømme over tiden, og holde sig til et »øjebliksnit«. For eksempel må livsindkomsterne måles på basis af indkomsterne for personer i de forskellige aldersgrupper i et givet år, hvilket selvsagt ikke er tilfredsstillende. For det tredie opstår der et tilsyneladende uløseligt problem derved, at man ikke blot kan nøjes med at måle den indkomst, som en person på ét bestemt uddannelsesniveau modtager, men også

[11]) Yehuda Grunfeld: »The Measurement of Educational Capital in Israel«, Project Report 3, *Falk Project: Fifth Report.*

[12]) Jvf. Ruth Klinov-Malul: »Profitability of Investment in Education«, Project Report 2, *Falk Project: Fifth Report.*

burde medtage den del af »afkastet« af »investeringerne« i denne person, som faktisk overføres til andre personer. For eksempel vil, selv under helt fri løndannelse, forskeres indkomster sædvanligvis være meget lavere end det bidrag, hvormed resultatet af deres forskning øger landets nationalindkomst; og sammenhængen mellem indkomst og reel samfundsmæssig produktivitet bliver endnu mere uklar under moderne, kollektive lønfastsættelsesformer.

Endelig bør det bemærkes, at selv om det er muligt med nogen tilnærmelse at skønne over investeringernes forrentning på hvert uddannelsestrin for sig, har sådanne tal kun værdi set på baggrund af det samlede billede. Således vil en høj forrentning gennem nogle år af investeringer i den højere uddannelse kun tilsige udvidelser, hvis dette ikke påvirker investeringernes forrentning på de lavere undervisningstrin i uheldig retning f. eks. som følge af kapacitetsproblemer og hvis man ikke derved risikerer at gøre »toppen« på uddannelsespyramiden bredere end svarende til fordelingen af naturlige anlæg for højere undervisning etc.

For Israels vedkommende har man beregnet forrentningen af investeringer i uddannelsen på de tre hovedtrin – folkeskolen (de første 8 års skolegang), gymnasiet (4 år) og den højere uddannelse. Udgifterne på hvert trin er beregnet som de direkte omkostninger (ifølge regnskaber hos myndigheder, skoler etc.) plus et beløb for »mistet indkomst«, svarende til de indkomster, ikke-skolesøgende i samme aldersklasse gennemsnitligt oppebærer, multipliceret med elevtallet. De hertil svarende indkomster er beregnet som forskellen på gennemsnitsindkomsten hos familieforsørgere på dette uddannelsestrin og ét trin lavere. (Man ser altså af praktiske grunde bort fra den indbyrdes afhængighed mellem de forskellige trin).

Beregningerne viste en gennemsnitlig samfundsmæssig forrentning af udgifterne til folkeskole, gymnasium og højere uddannelse på henholdsvis 17, 6,5 og 7 %.

Det overraskende spring mellem de to første procenter kan i nogen grad forklares ved specielle israelske forhold. Immigrationens særlige karakter har gjort, at en internationalt set relativ lille befolkningsgruppe har gennemgået forskolen, mens omvendt befolkningsgruppen med gymnasieuddannelse er stor efter vesteuropæiske forhold. Når udbyttet af investeringer i den højere uddannelse også holder sig på et niveau kun lidt over det almindelige renteniveau i Israel, må det bemærkes, at tallene for indkomsterne ikke inkluderer de nævnte transferinger af større afkast til andre; de 7 % repræsenterer således en ret betydelig undervurdering. En opdeling af forrentningsprocenterne på forskellige typer af højere uddannelse viste i øvrigt ret stor variation. Det samfundsmæssige nettoafkast lå her på henholdsvis ca. 4, ca. 8 og ca. 10 % for læger, sagførere og civilingeniø-

rer. Set fra et privatøkonomisk synspunkt var rentabiliteten naturligvis højere (gennemsnitligt 20–25 %).

Selv med en ret bred margin afsat til forbehold over for beregningernes nøjagtighed har man således for investeringer i uddannelse konstateret en forrentning, der såvel privat- som samfundsøkonomisk holder sig et godt stykke over den lange markedsrente.

LANGSOMMERE TEMPO I UDVIKLINGEN?

Den israelske økonomi har bl. a. som følge af befolkningens særlige forudsætninger præsteret betydelige resultater især i tre henseender: Den nationale produktion og indkomst pr. indbygger har været blandt de hurtigst voksende i den ikke-kommunistiske verden. Indkomsterne har, trods en vis modgående bevægelse i de senere år, været mere ligeligt fordelt på hele befolkningen end i de fleste andre lande. Og endelig er denne udvikling sket samtidig med en masseindvandring, der stort set fordoblede befolkningstallet på et tiår, og som bl. a. omfattede en halv million immigranter fra teknisk tilbagestående lande.

Det fremgår ligeledes af det sagte, at den meget betydelige investeringsvirksomhed, der ligger bag disse økonomiske resultater, kun har kunnet gennemføres i forbindelse med betydelige ydelser af gaver og ikke-kommercielle lån fra udenlandske regeringer, institutioner og enkeltpersoner.

Disse ydelser må alt andet lige forventes i det væsentlige at høre op i løbet af de følgende få år. Salget af lånepapirer til jødiske kredse i USA og Vesteuropa vil næppe falde helt bort, men alene de år for år øgede rente- og afdragsbetalinger vil stærkt mindske nettovirkningerne. For så vidt angår gave- og erstatningsbetalinger var de rene gaveydelser fra institutioner og regeringer efter alt at dømme stærkt motiveret af masseimmigrationen. Erstatningsbetalingerne fra Vesttyskland til enkeltpersoner i Israel har endnu ikke kulmineret, og deres juridiske og praktiske afvikling vil vare endnu nogle år, men betalingerne på regeringsplan vil gå stærkt ned i de nærmeste år og helt ophøre i 1964/65.

Før man spørger om, hvad dette må antages at medføre for udviklingen i produktion, indkomst, forbrug og investering i de kommende år, må den sandsynlige udvikling i de ikke-økonomiske faktorer omtales kort. Eftersom den overvejende del af de ikke-israelske jøder i dag enten bor i lande i Vesteuropa eller på det amerikanske kontinent med en uhindret udvandringsmulighed til Israel, som de nu i 13–14 år ikke har benyttet sig af, eller bor i kommunistiske lande, der ud fra flere hensyn, bl. a. til de udenrigspolitiske konsekvenser over for de arabiske lande, ikke tillader jødisk udvandring i større omfang, vil denne faktor næppe i de kommende år få virkninger, der tilnærmelsesvis kan sidestilles med virkningen af indvandringen i 1950'erne. Den politiske udvikling i Mellemøsten, der mest umiddelbart

indvirker på Israels økonomiske situation gennem det militære forbrug af ressourcer og gennem den arabiske blokades betydning for udenrigshandelen, er det selvsagt umuligt at forudsige. Noget taler for det synspunkt, at den arabiske Israelpolitik efterhånden primært har indenrigspolitiske motiver, der varierer fra land til land, og at en fortsat udvikling mod social og national udligning i det arabiske Mellemøsten ville kunne mindske den politiske spænding. Tilsvarende er kredse i den politiske og faglige israelske arbejderbevægelse modstandere af den øjeblikkelige ekstremt europæisk-orienterede politik, der har ført til overvejelser om en associeringsaftale med Fællesmarkedet. Dette gælder bl. a. en politisk gruppe omkring den tidligere socialdemokratiske stats- og udenrigsminister Moshe Sharett, der i forsigtige vendinger som alternativ opstiller en begyndende tilnærmelse til de arabiske stater. Dette er imidlertid foreløbig et mindretalssynspunkt, og samtidig kan naturligvis det potentielle arabiske prestigetab ved en israelsk gennemførelse af Jordanprojektet eller andre begivenheder udløse politiske eller militære reaktioner, der kan ændre forudsætningerne for den økonomiske udvikling i Israel fundamentalt.

Endelig må som en tredie betydningsfuld ikke-økonomisk faktor nævnes klimaet og de tekniske muligheder for at skaffe de nødvendige vandmængder til veje. Foruden de allerede igangværende vandingsprojekter har det israelske »Ministry of Development« i samarbejde med et amerikansk firma arbejdet på en videreudvikling af en opfindelse af en israelsk ingeniør, Alexander Zarchin, der skulle muliggøre en økonomisk profitabel afsaltning af havvand. I marts 1961 påbegyndtes opførelsen af et sådant ferskvandsanlæg i Eilat ved Det røde Hav, der skulle kunne producere 100 m^3 ferskvand om dagen til en pris af under 1 dollar pr. 1000 gallons (1 m^3 er 220 gallons), hvilket er væsentligt mindre end for de hidtil kendte anlæg. Tilfredsstillende erfaringer med dette projekt ville naturligvis få vidtrækkende økonomiske følger, ligesom det udenrigspolitisk ømtålelige Jordanprojekt ville kunne revideres.

Forudsættes forholdsvis små udsving i nettoimmigrationen fra det nuværende ret lave niveau og en stort set uændret situation i de følgende år med hensyn til udenrigspolitiken, vandingsmulighederne, klimaet etc., kunne man spørge, om det hidtidige udviklingstempo vil kunne holde for eksempel i den første halvdel af 1960'erne.

Med hensyn til indkomstfordelingen er det allerede omtalt, at flere faktorer (specielt i tilknytning til udviklingen i lønrelationerne og befolkningens sammensætning efter oprindelsesland) trækker i retning af større indkomstulighed.

Med hensyn til den fortsatte produktionsstigning set i lyset af de kraftige forskydninger på betalingsbalancen, der synes at forestå, skal først to forhold præciseres. Det ene er, at eksporten i den forløbne periode er steget

over 6 gange så meget som importen, og at eksportfremgangen i de senere år f. eks. efter en skandinavisk målestok er meget betydelig. Således må en stigning på 100 % i de fire år fra 1956 til 1960 ses på baggrund af en skærpet arabisk blokade og betydelige militærudgifter i forbindelse med Suezkrisen i 1956 og 1957. Betalingsbalancen er fra 1950 til 1960 blevet forbedret, for så vidt som Israels »egen« indsats – altså eksporten af varer og tjenester – i 1960 dækkede 51 % af den samlede indførsel mod kun 14 % i 1950.

Det andet forhold er, at udgangssituationen i 1950 – en eksport på 45 mill. dollars mod en import på 325 mill. dollars – imidlertid var så skæv, at en endnu kraftigere eksportfremgang under de givne omstændigheder ville have været nødvendig for at mindske det absolutte importoverskud, der i dag er ca. 60 mill. dollars større end i 1950, og som ikke har ændret sig afgørende de sidste 3–4 år. Det vil sige, at der ikke har været tale om nogen éntydig »closing the gap«. Det forventede bortfald af en stor del af de kilder, der hidtil har dækket importoverskuddet, vil derfor ikke blot tilskynde til en fortsættelse af den hidtidige politik, men vil tilsyneladende også derudover uundgåeligt påvirke det hidtidige investerings- og forbrugsmønster ret mærkbart.

Selv om hensynet til den økonomiske vækst formentlig spiller så stor en rolle i den israelske økonomiske politik, at omstillingen på lidt længere sigt vil påvirke forbrugsudviklingen, f. eks. så den årlige forbrugsstigning per capita på omkring 5 % bringes ned på de ca. 3 %, der er det almindelige for lande på Israels indkomstniveau, synes en sådan udvikling ikke sandsynlig på kortere sigt.

Denne opfattelse kan begrundes med, *at* forskydningerne i befolkningens struktur via indvandring og fødselstallene er foregået i retning af de grupper, hvis forbrugstilbøjelighed er stor, *at* problemet om det relativt høje forbrug er blevet påpeget i en række analyser og rapporter fra økonomiske eksperter, der på andre områder har påvirket den økonomiske politik, uden at dette har dæmpet stigningen i forbruget, *at* landsorganisationen Histadruts betydelige indflydelse vil hindre kraftige forbrugsnedskæringer over industriens lønninger[13]) samt *at* også israelere med erfaringer fra den økonomiske politik bedømmer udviklingen sådan[14]).

[13]) Den såkaldte Lavon-affære i Israel i 1960–61 var kun på overfladen et personspørgsmål. Reelt skyldtes uoverensstemmelsen mellem Histadrutlederen Lavon og Premierminister Ben-Gurion Lavons ønske om at mindske den forbindelse, der hidtil havde været mellem regeringen og Histadrut via Mapaipartiet, og som efter Histadruts opfattelse har svækket fagbevægelsen og medvirket til at hindre lønstigninger (»The Economist« 4.2. 1961 og 18.3. 1961).

[14]) Således hedder det hos Don Patinkin (s. 132 i nævnte kilde), at »these higher levels of consumption are already frozen into the structure of the economy«. I 1959-udgaven af *Bank of Israel: Annual Report* siges s. 7: »Nevertheless, one of the basic weaknesses of the economy remained prominent: the level of consumption once again

Der er imidlertid endnu to grunde til at antage, at omstillingen i første halvdel af 1960'erne især vil ramme investeringerne. For det første vil det offentliges store andel i investeringerne (gennemsnitligt 55–60 % mod f. eks. 43, 33 og 30 % i England, Holland og Japan i 1959) via sit »Development Budget« og de nævnte udenlandske kilders store andel i dettes finansiering næsten automatisk lade de faldende internationale transferinger mindske den samlede investeringsvirksomhed. For det andet vil den lavere befolkningstilvækst i det kommende tiår, der forudsættes her, støtte argumenter i retning af, at den ekstraordinært høje investeringsaktivitet kun havde været nødvendig som følge af masseimmigrationen og derfor må kunne dæmpes.

Hvorledes dette sandsynlige fald i investeringerne vil påvirke Israels økonomiske vækst, vil afhænge såvel af virkningerne på produktionsstrukturen som af produktiviteten. På lidt længere sigt vil eksportindustriernes større kapacitetsudnyttelse og den bevægelse mod mindre kapitalintensitet, som følger af det relativt mindre behov for boliger, transportanlæg m. v., kunne øge produktionen pr. kapitalenhed. Imidlertid er dette punkt som berørt i alle tilfælde ikke nået endnu.

Med andre ord synes det sandsynligt, at det kommende bortfald af internationale gave- og erstatningstransfereringer, der i det væsentlige var motiveret i begivenheder under den 2. verdenskrig og ved den jødiske stats oprettelse i 1948, vil dæmpe tempoet i Israels økonomiske vækst. I hvilket omfang og hvor længe vil derefter endnu engang komme til at afhænge af produktiviteten og dermed den menneskelige faktor.

DEN SIDSTE TIENDEDEL AF BEFOLKNINGEN

Det hidtil sagte går dog i virkeligheden kun på ca. 9/10 af Israels befolkning. Resten udgøres af de 230.000 ikke-jøder, overvejende muhamedanske arabere. Når den økonomiske udvikling i en sektor, der på grund af det høje fødselsoverskud trods den jødiske immigration hele perioden igennem har omfattet godt 10 % af landets befolkning, kun får den følgende korte omtale, er grundene især to. For det første er der den praktiske, at der kun foreligger et meget spinkelt statistisk materiale om sektoren. For det andet er det økonomiske udviklingsniveau hos denne befolkningsgruppe så meget lavere end det øvrige samfunds, og den økonomiske vekselvirkning så ringe, at en parallel behandling ikke ville have meget mere mening end f. eks. en analyse af indkomstniveau, indkomstfordeling, udbre-

rose considerably«. I et foredrag i Handels- og Industriforeningen i Tel Aviv d. 28.10. 1960 udtalte direktøren for Bank of Israel, økonomen David Horowitz om dette problem bl. a.: »How was I going to explain to my countrymen that it was necessary to introduce radical changes when they are witnessing unprecedented prosperity, full employment, a rise in the standard of living, a constant increase in the State's foreign currency reserves, and price stability? .... Their reaction will be – if this is a crisis, let's have a crisis!«

delse af tuberkulose etc. for Grønlands og det øvrige Danmarks befolkning under ét.

Denne forsinkede udvikling i den ikke-jødiske sektor skyldes dels det lave udgangsniveau i 1948, dels politiske forhold. Udgangsniveauet i 1948 var præget såvel af 1948-krigens virkninger på veje, jord og bygninger som af de traditionelle væksthæmmende faktorer i en uudviklet selvforsyningsøkonomi.

De politiske forhold har som følge af israelske sikkerhedsforanstaltninger i de arabisk beboede egne og den gensidige ulyst til handelsmæssigt eller andet samkvem i vid udstrækning isoleret den ikke-jødiske sektor. De væsentligste sikkerhedsforanstaltninger er, at en stor del af administrationen på det lokale plan er underlagt militæret med ret stor usmidighed til følge; at den største del af de arabisk beboede områder er inddelt i sikkerhedszoner, ud af og mellem hvilke beboerne ikke må bevæge sig uden særlig polititilladelse, samt at de fleste stillinger i administration, skolevæsen og større erhvervsvirksomheder reelt er utilgængelige for arabere. Paradoksalt nok har end ikke de mest ortodoks-socialistiske kollektivlandsbyer brudt med denne praksis.

Det må dog tilføjes, at de seneste års udvikling med den aftagende grænseuro efter Suezaktionen og FN's påfølgende engagement i nogen grad har medført en begyndende nedbrydning af denne isolation. Videre har også de øgede afsætningsmuligheder for de arabiske landmænds hovedprodukter kød, grøntsager, frugt og tobak, som forbrugsstigningen i Israel har ført med sig, medvirket hertil.

Ser man bort fra de ca. 22.000 beduiner, hvoraf hovedparten lever som nomader i Negevørkenen med primitivt jordbrug, får- og gedeavl samt smugleri som hovednæringsveje, kan man formentlig anslå mindretallets gennemsnitsindkomst til ca. 250 dollars; ifølge Bank of Israel var nationalindkomsten per capita for den jødiske befolkning i 1960 ca. 1010 dollars. Det er ikke muligt ud fra det foreliggende materiale at se, hvorvidt indkomststigningerne i den arabiske sektor siden 1948 er sket hurtigere eller langsommere end i den jødiske sektor, eller hvorledes udviklingen i disse 13–14 år har været, sammenlignet med forholdene i de arabiske nabolande.

Derimod kan den nu opnåede årlige gennemsnitsindkomst på ca. 250 dollars sammenlignes med et gennemsnit for Ægypten (1959) på 105 dollars og for Iraq (1959) på 142 dollars. Samtidig er børnedødeligheden (pr. 1000 levendefødte) 53 hos de israelske arabere (i 1958) mod 127 i Ægypten i 1952, og den læse- og skrivefærdige procentdel af befolkningen er ca. dobbelt så stor som i Ægypten.

Man kan derfor formentlig konkludere, at tempoet i den ikke-jødiske sektors udvikling har været hurtigere i slutningen end i begyndelsen af 1950'erne, og at den samlede virkning af den høje aktivitet i området fra

udbruddet af den 2. verdenskrig til i dag og den jødisk-israelske tekniske bistand i de senere år har været, at de israelske arabere i dag i økonomisk henseende er bedre stillet end gennemsnittet af borgerne i de samme erhverv i de arabiske nabolande.

LITTERATUR

Den økonomiske litteratur om problemer i Israel deler sig for så vidt i tre grupper.

Til den første kunne man regne en række officielle publikationer, udgivet især af Jewish Agency samt af Udenrigsministeriet, Handels- og Industriministeriet og Udviklingsministeriet i Jerusalem; bl. a. fremkommer jævnligt økonomiske analyser herfra, der mere eller mindre direkte tager sigte på potentielle investorer i udlandet, ligesom den eneste nogenlunde detaillerede statistik over det arabiske mindretals økonomiske forhold er udgivet af Udenrigsministeriet. Man kommer i forbindelse med denne gruppe bøger næppe uden om at citere den schweiziske økonom Ernst Goldberger, der i sin *Preisbewegungen in Israel 1949–1953* (Zürich 1956) skriver, at »Bei den relativ zahlreichen offiziellen Publikationen ist eine unverkennbare Tendenz festzustellen, eingehenderen Analysen wirtschaftlicher Probleme auszuweichen. Man darf nicht vergessen, dass Israel wirtschaftlich stark vom Auslande bzw. von Kapitalimporten aus dem Ausland – abhängig ist und diese Publikationen deutlich den Zweck verfolgen, durch Propagandawirkungen eine günstige Atmosphäre für Aufrechterhaltung und Intensiverung der notwendigen Hilfe zu schaffen«.

Som en anden gruppe kunne man samle publikationerne fra de tre førnævnte israelske institutter. Foruden den årlige Statistical Abstract of Israel og den månedlige Statistical Bulletin of Israel, der begge udgives af Central Bureau of Statistics, og som findes i det danske Statistiske Departements bibliotek, samt Bank of Israels meget detaillerede årsrapporter, skal især Falk Project-publikationerne fremhæves. Rapporterne over de enkelte studier fremkommer i engelsk udgave, der for billige penge kan hjemskrives fra Falk Project, 75 King George Avenue, Jerusalem. Årsrapporterne (sidst: Fourth Report 1957 and 1958, Jerusalem 1959 med det omtalte Don Patinkin-essay og Fifth Report 1959 and 1960, Jerusalem 1961) bringer færdige studier som essays plus en fyldig omtale af alle afsluttede og igangværende undersøgelser, ligesom de på fortrinlig måde viser videre til yderligere kildemateriale. De nævnte hovedrapporter findes på Det kgl. Bibliotek i København.

Den omtalte studie i produktivitet for Bank of Israel af A. L. Gaathon hører ligeledes til denne gruppe.

Den tredje og sidste gruppe inkluderer derefter dels de relevante FN-publikationer (specielt den årlige *UN: Economic Development in the Middle East* og *UN: The Development of Manufacturing Industry in Egypt, Israel and Turkey,* New York 1958), dels en lang række bøger og artikler fra anden side om den israelske økonomi. En god oversigt får man f. eks. hos S. Riemer i »Israel: Ten Years of Economic Development«, *Oxford Economic Papers,* vol. 12, no. 2, June 1960, Alex Rubner: *The Economy of Israel,* New York 1959 og Joseph Spengler: »The Economy and Polity of Israel«, *The Southern Economic Journal,* vol. XXVII, July 1961. Mindre omfattende problemstillinger behandles f. eks. hos Daniel Creamer a. o.: *Israel's National Income 1950–1954,* Jerusalem 1957, i den ovennævnte Ernst Goldberger-kilde, hos A. P. Lerner: »The Histadrut and the Israel Economy«, *Midstream,* vol. III, no. 4, 1957, Harold Lubel a. o.: Israel's National Expenditure: 1958 og hos Ferdynand Zweig: *The Israeli Worker,* New York 1959.